

Nr 18

Utlåtande i anledning av motioner om anteckning i fastighetsbok angående fast fornlämning.

Tredje lagutskottet har behandlat två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr 455 i första kammaren av herr *Hanson, Per-Olof*, och nr 551 i andra kammaren av fru *Nettelbrandt m. fl.*

I motionerna, som är likalydande, erinras till en början om fornminneslagens straffsanktionerade förbud att utgräva, rubba, överhölja eller eljest genom plantering eller bebyggelse eller på annat sätt förändra eller skada eller borttaga fast fornlämning. Motionärerna konstaterar att dispositionsrätten över mark avsevärt inskränkes, om därå finnes fast fornlämning. Motionärerna framhåller att bevarandet av kulturminnesmärken är ett angeläget intresse och att de därför icke ifrågasätter dispositionsinskränkningarna som sådana. Dessa inskränkningar måste emellertid utformas så att inte den enskilde blir oförskyllt drabbad. Enligt vad i motionerna uppgives finnes inom landet för närvarande cirka 500 000 inventerade fasta fornlämningar, av vilka endast ett mycket begränsat antal utmärkts på platsen genom särskild markering. Områdena finnes för de flesta landskap inregistrerade på den s. k. ekonomiska kartan. Motionärerna uppger att kännedom om eventuella fornlämningar i allmänhet kan vinnas i samband med lantmåteriförrättningar. Sådan kännedom kan däremot endast med svårighet erhållas, om överlåtelse av fast egendom äger rum utan samband med lantmåteriförrättning eller vid arrendering av mark. Enligt motionärerna finnes det exempel på fall, där en person trots god tro ådömts straff för verkställd bebyggelse i anslutning till fast fornlämning och dessutom ålagts att riva det byggda och återställa marken i tidigare skick. Motionärerna finner det angeläget att åtgärder vidtages så att den enskilde utan svårighet kan göras uppmärksam på de faktiska förhållandena. Motionärerna vänder sig mot att anteckning i fastighetsbok icke sker, om en fastighet besväras av fast fornlämning. Det är enligt motionärernas mening önskvärt att den enskilde fastighetsintressenten genom sådan anteckning eller på annat lämpligt sätt kan få upplysning om befintliga fornlämningar.

Under åberopande av vad sålunda anförts hemställes i motionerna »att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t begära en utredning angående möjligheterna att genom anteckning i fastighetsboken eller på annat lämpligt sätt med lätthet få konstaterat, om en fastighet innehåller en fast fornlämning».

Beträffande motionernas fullständiga innehåll hänvisar utskottet till motionen II: 551.

Över motionerna har utskottet i den ordning 46 § riksdagsordningen föreskriver inhämtat yttranden från riksantikvarieämbetet och lantmäteristyrelsen.

Gällande rätt m. m.

Enligt lagen om fornminnen den 12 juni 1942 må ej någon utan tillstånd enligt nämnda lag utgräva, rubba, överhölja eller eljest genom plantering eller bebyggelse eller på annat sätt förändra eller skada eller borttaga fast fornlämning. Tillsyn över fasta fornlämningar utövas av riksantikvarien (1 §). Fasta fornlämningar är exempelvis gravhögar, gravrösen, tingshögar och dylikt, domarringar, skeppssättningar, stenar och bergytor med inskrifter, bilder, andra ristningar eller målningar, lämningar av fordom övergivna bostäder, boplatser eller arbetsplatser samt bildningar som uppkommit vid bruket av dylika bostäder eller platser (2 §). Till fast fornlämning hör så stort område på marken som tarvas för att bevara fornlämningen och bereda med hänsyn till dess art och betydelse nödigt utrymme däromkring. Har mark för fornlämning undantagits från delning vid lantmåteriförrättning eller tagits i anspråk genom expropriation, gäller de gränser som därvid bestämts. Är ej området bestämt genom lantmåteriförrättning eller expropriation, äger länsstyrelsen att på framställning av riksantikvarien eller markens ägare fastställa gränserna för området (3 §). Länsstyrelsen äger att meddela särskild föreskrift, som finnes påkallad för att bevara fast fornlämnings helgd, så ock stadga för ändamålet erforderligt vite. Sådan föreskrift må jämväl avse område som icke enligt 3 § hör till fornlämningen, såvitt ej markens ägare eller annan därigenom åsamkas intrång av någon betydelse (4 §). Vill någon rubba, förändra eller borttaga fast fornlämning, må tillstånd därtill meddelas av riksantikvarien, där fornlämningen finnes medföra hinder eller olägenhet som ej står i rimligt förhållande till dess betydelse (6 §). Vägras tillstånd enligt 6 § beträffande fornlämning som varit helt okänd och utan synligt märke ovan jord, oaktat den vållar sökanden betydande hinder eller olägenhet, är denne berättigad till skälig ersättning därför av allmänna medel, såframt ansökningen ingivits inom två år från det fornlämningen påträffats genom grävning eller annat arbete. Talan om ersättning skall anhängiggöras hos domstol inom ett år från det sökanden erhållit del av riksantikvariens beslut, varigenom tillstånd vägrats, och detta blivit gällande. Vad nu sagts om ersättning äger ej tillämpning, om marken exproprieras. Ersättning för hinder eller olägenhet som nu sagts skall ned sättas hos länsstyrelsen. Rörande fördelning och utbetalande av nedsatt belopp samt verkan därav gäller i tillämpliga delar vad som är stadgat för det fall att enligt lagen om expropriation nyttjanderätt eller servitutsrätt upplåtes. Beloppet får dock utan hinder av vad nu sagts utbetalas direkt till sakägaren, där det är väsentligen utan betydelse för annan rättsinnehavare i avseende å fastigheten (7 §). Vid planerande av väganläggning eller annat arbetsföretag bör i god tid inhämtas, huruvida fast fornlämning kan beröras

av företaget, samt, där detta befinnes vara förhållandet, samråd så snart ske kan äga rum med riksantikvarien eller ombud som denne utsett därtill. Anträffas under grävning eller annat arbete fast fornlämning som ej förut varit känd, skall arbete i vad det rör fornlämningen omedelbart avbrytas och den som leder arbetet utan dröjsmål göra anmälan om förhållandet hos riksantikvarien eller ombud som denne utsett. Ansökan om tillstånd att rubba, förändra eller borttaga fornlämning som beröres av arbetet skall skyndsamt prövas (8 §). Den som olovligen företager sådan åtgärd med avseende å fast fornlämning som i 1 § sägs eller uraktlåter i 8 § stadgad anmälningsskyldighet straffes med dagsböter eller, där omständigheterna är synnerligen försvårande, fängelse i högst sex månader. Han är också skyldig att ersätta all kostnad som föranledes av förseelsen (16 §).

Enligt 1 § *kungörelsen den 11 december 1942 med vissa bestämmelser angående tillämpningen av lagen den 12 juni 1942 om fornminnen* skall länsstyrelse, som meddelat beslut jämlikt 3 eller 4 § lagen om fornminnen, genast översända avskrift av beslut till riksantikvarien så ock till länets lantmäterikontor eller, där fornlämningen är belägen inom stad eller samhälle, för vilket byggnadslagens bestämmelser för stad äger tillämpning, till stadens eller samhällets byggnadsnämnd. Rör ärendet område av såväl egentliga landsbygden som ock stad eller samhälle som nyss nämnts, skall avskrift av beslutet tillställas både lantmäterikontoret och byggnadsnämnden. Denna föreskrift kompletteras av vissa bestämmelser rörande fastighetsregistreringen.

I § 33 femte stycket *förordningen den 13 juni 1908 angående jordregister* stadgas sålunda att om beslut jämlikt 3 eller 4 § i lagen om fornminnen meddelats rörande fast fornlämning, förhållandet skall anmärkas i jordregistret beträffande fastighet, på vars område fornlämningen är belägen. Byggnadsnämnd, till vilken inkommit avskrift av beslut som nu sagts, skall, om för vederbörande samhälle föres jordregister samt ärendet icke tillika rör någon del av den egentliga landsbygden, översända avskriften jämte därtill hörande handlingar till förste lantmätaren, vilken det åligger att, sedan anteckning i jordregistret ägt rum, återställa handlingarna till nämnden. Beröres fastighet av exempelvis stadsplan eller byggnadsplan, antecknas jämväl detta förhållande i registret. Jordregisterförordningens bestämmelser är i princip avsedda för landsbygden. Motsvarande föreskrifter rörande fastighetsregistreringen i stad och vissa samhällen återfinnes i 7 kap. *lagen den 12 maj 1917 om fastighetsbildning i stad* och i *förordningen den 12 maj 1917 med närmare föreskrifter om fastighetsregister för stad*. Såvitt angår registrering av beslut enligt fornminneslagen innehåller 18 § femte stycket och 23 § första stycket fastighetsregisterförordningen föreskrifter av i huvudsak samma innehåll som § 33 femte stycket jordregisterförordningen. I sammanhanget må nämnas att 1954 års *fastighetsbildningskommitté* erhållit i uppdrag att överväga, i vilken utsträckning reglerna för registrering av fastighet i stad och på landet kan göras enhetligare än vad nu är fallet och sammanföras i en författning.

Inskrivningsväsendets uppgift kan sägas vara att skapa ordning, översiktighet och möjlighet till kontroll inom de rättsförhållanden som rör fast egendom och göra dem offentliga. Rörande dess utformning enligt gällande svensk rätt (se härom Undén: Svensk sakrätt II, 1960, s. 34—38) kan till en början framhållas, att den i vissa länder tillämpade principen att tillerkänna fastighetsboken offentlig trovärdighet — innebärande att tredje man som inlåter sig i rättshandling rörande en fastighet kan förlita sig på att bokens innehåll är riktigt och uttömmande — icke här vunnit erkännande. Den som i tillit till fastighetsboken förvärvat äganderätt eller en begränsad rätt till fastigheten genom avtal med den som vunnit lagfart såsom senaste ägare kan icke desto mindre gå förlustig sin rätt. Sålunda stadgas i 15 § *förordningen den 16 juni 1875 angående lagfart å fång till fast egendom* att utan hinder av lagfart talan å fång må lagligen prövas samt i 59 § *förordningen samma dag angående inteckning* att utan hinder av inteckning tvist om fordrans giltighet eller om annan intecknad rättighets bestånd må lagligen prövas. Att fastighetsbokens innehåll ej är uttömmande framgår bl. a. därav att, ehuru inteckning icke behöver eller i vissa fall ens får meddelas, mot ny ägare gäller exempelvis sådana servitut som avses i 57 § *inteckningsförordningen*, d. v. s. servitut som uppkommer vid laga skifte eller vid avstyckning av område, som ej ingår i tomtindelning.

I fastighetsbok skall registreras förutom egentliga lagfarts- och inteckningsärenden, åtskilliga grupper av anteckningsärenden. Bestämmelser här om återfinnes i ett stort antal lagar och författningar. De redovisas huvudsakligen i 8 och 9 §§ *kungörelsen den 14 september 1875 huru lagfarts- och inteckningsböcker skola inrättas och föras* samt i 12 och 13 §§ *kungörelsen den 18 november 1932 huru nya fastighetsböcker för landet skola inrättas och föras*. Vissa anteckningar sker sålunda på ansökan av enskild sakägare. Exempel härpå finnes i lagen den 18 oktober 1907 angående ryttare-, soldat- och båtsmanstorps befriande i vissa fall från ansvar för inteckningar i stamfastigheten samt i lagen den 29 maj 1931 om avstyckat eller avsöndrat områdes befriande från ansvar för inteckning i stamfastighet. Flertalet anteckningsärenden anhängiggöres emellertid i annan ordning. Genom särskilda stadganden har det nämligen ålagts myndighet eller i vissa fall enskild sakägare att hos domaren eller inskrivningsdomaren göra anmälan om förhållande som i något avseende är av betydelse för bedömande av en fastighets rättsliga tillstånd. Stadgandena innefattar därjämte skyldighet för inskrivningsdomaren att göra anteckning om förhållandet i fastighetsboken. Härigenom åsyftas att vinna offentlighet åt det förhållande, varom anteckning skall ske. En kategori av dessa anteckningar kan sägas ha till uppgift att **v a r s k o t r e d j e m a n a t t f a s t i g h e t s ä g a r e n s r ä t t t i l l f a s t i g h e t e n i n å g o t h å n s e e n d e ä r o s ä k e r**. Såsom exempel härpå kan anföras anteckningar enligt 13 § *lagfartsförordningen* (om instämd klandertalan), 21 kap. 36 § *jorddelningslagen* (om jorddelningsmål rörande tvist om äganderätt e. d.), 23 § *expropriationsla-*

gen (om expropriationsanspråk) och 70 § byggnadslagen (om väckt fråga angående avstående av mark för gata e. d.). Anteckningar om att exekutivt förfarande inletts har till uppgift, bl. a., att varsko inteckningshavare att exekutionen kan medföra rubbning av inteckning. Föreskrifter om sådana anteckningar återfinnes i 21 § konkurslagen och 38 § inteckningsförordningen. Vissa anteckningar avser att lämna upplysning om de förändringar beträffande inskrivna rättigheter som kan föranledas av offentlig myndighets åtgärder; köpeskillingslikvid vid exekutiv försäljning, fördelning av expropriationsersättning etc. Sådana anteckningar föreskrives bl. a. i 23, 24, 45, 55, 58 och 58 a § inteckningsförordningen, 58 § expropriationslagen samt i 9 kap. 71 och 72 §§ vattenlagen. Upplysning om »tysta förmånsrätter» gives genom anteckningar enligt lagen den 14 juni 1929 om kronans förmånsrätt för avdikningslån samt 21 kap. 46 § jorddelningslagen (om ersättning från ägolott). Föreskrift om anteckning rörande förhållande, som inskränker ägarens rätt att disponera över sin fastighet utan att sakrätt föreligger och utan att inskränkningen kan inverka på hans rätt att sälja egendomen, meddelas bl. a. i byggnadsminneslagen. Enligt 13 § denna lag skall sålunda riksantikvarien ofördröjligen underrätta inskrivningsdomaren, då fråga väckts om byggnads förklarande för byggnadsminne, så ock då genom lagakraftätagande beslut byggnad förklarats för byggnadsminne, ansökan därom avslagits eller beslut därom hävts. Inskrivningsdomaren har jämlikt samma lagrum att så snart ske kan efter inkommen underrättelse å inskrivningsdag göra anteckning om förhållandet i fastighetsboken.

Kännedom om förhållande som sålunda antecknats i fastighetsbok vinnes lättast genom begäran om gravationsbevis för fastigheten. Föreskrifter om gravationsbevisets innehåll återfinnes i *kungörelsen den 25 februari 1921 med vissa bestämmelser att iakttaga vid utfärdande av gravationsbevis rörande fast egendom, tomträtt eller vattenfallsrätt samt av äganderättsbevis och bevis om innehav av tomträtt eller vattenfallsrätt.*

Lagberedningens förslag till jordabalk (SOU 1960: 24—26) innebär att inskrivningens rättsverkan väsentligen får en annan karaktär än tidigare. Som en följd härav ställes inskrivningsmyndigheterna i många fall inför nya uppgifter. Lagberedningen har vidare funnit det vara av största vikt för allmänhetens tillit till inskrivningsväsendet att de inskrivningar och andra anteckningar som skall upplagas i de därför inrättade böckerna — i förslaget benämnda grundbok — har det innehåll som framgår av böckerna. Dessa har därför ansetts böra äga ovillkorligt vitsord i förhållande till protokoll och andra handlingar. Slutligen må nämnas att enligt förslaget varje inskrivning skall ha verkställts före nästa inskrivningsdag, vilket innebär att expeditionstiden skulle förkortas från 14 dagar till en vecka, räknat från vederbörande inskrivningsdag. Beredningen har förutsatt att behovet av erforderlig förstärkning av inskrivningspersonalen uppmärksammas av statsmakterna.

Lagberedningens förslag omprövas för närvarande i vissa hänseenden, bl. a. i fråga om inteckningslagstiftningen, av *jordabalksutredningen*.

I *justitieombudsmannens ämbetsberättelse år 1963* (s. 139 ff.) påtalas att vid ungefär hälften av rikets domsagor expediering av inskrivningsärenden och gravationsbevis icke sker inom lagstadgad tid. Justitieombudsmannen har med anledning härav hos Konungen gjort framställning om utredning av fråga om större domkretsar beträffande inskrivningsväsendet och, i avbidan härå, om skyndsamma åtgärder för avhjälpande av de sedan lång tid tillbaka föreliggande missförhållandena. Berörda missförhållandena påtalades jämväl vid *årets riksdag* i dels likalydande motionerna I: 351 och II: 404, dels ock likalydande motionerna I: 414 och II: 503. Berörda motioner väcktes i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen gjorda framställningar rörande budgetåret 1963/64 inom justitiedepartementets verksamhetsområde (jfr statsutskottets utlåtande nr 2 år 1963).

Frågans tidigare behandling

Vid 1960 års riksdag väcktes två fristående likalydande motioner, I: 208 av herrar Alexanderson och Gezelius och II: 262 av herrar Fröding och Turesson. I dessa motioner, som behandlades av tredje lagutskottet, anfördes till en början, att de vid underrätterna förda fastighetsböckerna avsågs lämna tillförlitliga upplysningar om fastigheternas ägare samt om fastigheterna åvilande gravationer och därför borde innehålla alla upplysningar som — utöver vad som återfinnes i lantmäterihandlingar eller kan iakttagas vid besiktning — erfordras för bedömande av fastighetens värde i ägarens hand. Emellertid hade enligt motionärerna genom viss på senare tid tillkommen lagstiftning tillskapats möjlighet att förordna om långtgående inskränkningar i fastighetsägares rätt att disponera över sin fastighet, vilka icke framgick ur vare sig lantmäterihandlingarna eller fastighetsböckerna. Som exempel härpå nämndes förbud enligt strandlagen och naturskyddslagen. Motionärerna framhöll, att dylika förbud i vissa fall föranlett utbetalande av ersättningar av avsevärd storlek utan att ens detta förhållande behövde framgå ur de nämnda upplysningskällorna, samt att särskilt sedan de nämnda lagarna varit i kraft en längre tid stora svårigheter torde komma att uppstå för en spekulant eller långivare att erhålla säkra upplysningar i detta avseende. På grund härav fann motionärerna det lämpligt att föreskrift utfärdades om att beslut av dylik karaktär skulle antecknas i fastighetsbok. Motionärerna fann det böra närmare utredas, om så borde ske redan vid beslutets meddelande eller först i samband med utbetalande av ersättningsbelopp eller eventuellt vid annan tidpunkt. Under åberopande av vad sålunda anförts hemställdes i motionerna om utredning rörande anteckning i fastighetsbok om väsentliga inskränkningar i dispositionsrätten över fastigheter på grund av beslut enligt strandlagen m. fl. lagar. Remissyttranden över motionerna med i huvudsak positivt innehåll avgavs av länsstyrelsen i Stockholms län, Sveriges advokatsamfund, Svenska bankförening-

en och Föreningen mellan ombudsmännen hos Sveriges landshypoteksinstitution.

I utlåtande över motionerna (nr 24/1960) konstaterade tredje lagutskottet inledningsvis att det för den som överväger att köpa en fastighet eller att mot in-teckning bevilja lån till fastighetsägaren helt naturligt är av stor vikt att erhålla kunskap om alla förhållanden som inverkar på fastighetens värde. Utskottet yttrade därefter bland annat följande.

Av den tidigare redogörelsen torde framgå, att en försiktig spekulant eller kreditgivare icke kan nöja sig med de upplysningar han kan inhämta ur fastighetsboken. Inskrivningsväsendet är enligt gällande svensk rätt icke så anordnat, att fastighetsboken utgör en uttömmande upplysningskälla i detta avseende. Spekulanten eller kreditgivaren har därför att genom införskaffande av lantmäterihandlingar och utdrag av fastighetsregister, genom besiktning av fastigheten och genom förfrågningar hos olika myndigheter och inrättningar söka komplettera de uppgifter han erhållit från fastighetsboken.

Att i fastighetsboken införa uppgifter om alla förhållanden som inverkar på bedömandet av fastighetens värde i ägarens hand torde — förutom att det faller utom ramen för inskrivningsväsendets syfte — te sig ogörligt ur den synpunkten att fastighetsboken måste fylla ett visst mått av överskåd-lighet. Motionärerna syftar emellertid icke till att där skulle intagas andra uppgifter än sådana som icke framgår av lantmäterihandlingar eller kan iakttagas vid besiktning av fastigheten. Även med denna begränsning måste emellertid den åsyftade reformen av principerna för anteckning i fastig-hetsbok anses föra för långt. Här behöves blott erinras om alla de förbud mot bebyggelse m. m. som meddelas enligt byggnadslagen och om den omfattning i vilken bebyggelsen reglerande föreskrifter meddelas i planer och utom-plansbestämmelser enligt byggnadslagstiftningen.

Utskottet erinrade vidare om att uppgifter rörande fastställda planer och utomplansbestämmelser återfinnes i fastighetsregister. Utskottet framhöll också att kännedom om meddelade byggnadsförbud enligt byggnadslagen icke kunde vinnas annat än genom upplysning från berörda myndigheter. Utskottet fortsatte.

Enligt särskild lag gäller till skydd för fornminnen vissa bestämmelser som kan inskränka ägares rätt att nyttja sin fastighet. Enligt 3 och 4 §§ fornminneslagen kan vidare fastställas gränser för område kring fornminne och kan särskilda föreskrifter i avseende å fornlämningen utfärdas. Under förarbetena till denna lag övervägdes, huruvida beslut om avgränsning av fornminne borde anmälas till inskrivningsdomaren. Detta ansågs icke erforderligt med hänsyn till bl. a. att fornminne vanligen utmärkes på platsen och att upplysning huruvida beslut om fornlämning meddelats all-tid kan erhållas hos riksantikvarien.

Utskottet erinrade ytterligare bl. a. om att förslaget till byggnadsminnes-lagen, som då remitterats till lagrådet, i fråga om tvångsmoment och er-sättningsbestämmelser innehöll stadganden som i viss mån ansluter sig till naturskyddslagen. Utskottet konstaterade också att i detta lagförslag in-tagits föreskrifter om vissa meddelanden till inskrivningsdomaren för an-teckning i fastighetsbok om ansökan och beslut enligt lagen.

Utskottet fortsatte.

Ehuru utskottet, såsom tidigare anförts, icke helt kan ansluta sig till syftet med motionärernas yrkande, synes det utskottet bl. a. på grund av vad nyss upptagits vara påkallat att viss översyn kommer till stånd rörande principerna för registrering av sådana av myndighet meddelade beslut som inskränker ägares rätt att förfoga över sin fastighet. Med hänsyn till vad utskottet härövan inledningsvis anført bör härvid beaktas, att sådana beslut i rimlig utsträckning bör kunna utläsas ur sådana källor som fastighetsregister och fastighetsbok. Det synes utskottet lämpligt att 1954 års fastighetsbildningskommitté upptager denna fråga vid sin översyn av bestämmelserna om fastighetsregister. Frågan torde även kunna komma att beaktas vid utformande av de bestämmelser angående inskrivningsförfarandet som kan föranledas av förslag i anledning av att lagberedningen framlägger betänkande angående ny jordabalk.

På utskottets hemställan beslöt riksdagen att i skrivelse (nr 264) till Kungl. Maj:t såsom sin mening giva till känna vad utskottet anført i anledning av berörda motioner. Av Kungl. Maj:ts skrivelse till riksdagen nr 30 år 1963 (s. 45) framgår att skrivelsen överlämnats till 1954 års fastighetsbildningskommitté att av kommittén tagas under övervägande vid fullgörandet av dess utredningsuppdrag.

Remissyttrandena

Riksantikvarieämbetet tillstyrker bifall till motionerna medan *lantmäteristyrelsen* anser att såväl motionernas syfte som fornminnesvårdens intressen bäst tillgodoses genom att tillgängliga resurser koncentreras på arbetet med den ekonomiska kartan.

Vad först angår den närmare kännedomen om de fasta fornlämningarna anför riksantikvarieämbetet bl. a. följande.

En inventering av landets fasta fornlämningar påbörjades redan på 1590-talet. År 1643 ålades lantmätarna att införa fornlämningar på sina kartor. År 1666, då Kungl. Maj:t utfärdade Placat och påbudh om gamble monumenter och antiquiteter i riket, vari stadgas, att fornlämningar är skyddade »ifrån all sielfwilliande åverkan, icke annars än wore the Wår enskylte Egendom», ålades prästerskap och kronobefallningsmän att förteckna fornlämningarna på olika håll i landet. Inventeringen utfördes under åren 1667—84. Under 1700-talet och början av 1800-talet var intresset för uppteckningsarbetet från statens sida ringa. År 1827 utfärdades en instruktion för generallantmäterikontoret, provinsiallantmäterikontoren samt lantmätarna i riket, enligt vilken lantmätarna på nytt anmodas införa fornlämningar på sina kartor. Instruktionen medförde emellertid icke något mera påtagligt resultat. Längre fram utfärdade lantmäteristyrelsen på nytt bestämmelser om fornlämningsredovisning på lantmäterikartor. Under 1800-talet pågick även en inventering av landets fornlämningar, dels på initiativ av vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, dels genom lokala fornminnesföreningar. Dessutom lät Sveriges geologiska undersökning utföra en inventering av fornlämningar för den geologiska kartan. Den ekonomiska kartan, som började utkomma på 1860-talet, skulle även upptaga fornlämningar. Detta ålägg-

gande fick emellertid icke någon mera praktisk betydelse förrän långt senare. Någon fullständig förteckning kom dock aldrig till utförande.

År 1925 påbörjade riksantikvarieämbetet en noggrann sockeninventering, som utfördes av fackmän. Arbetet bedrevs i olika delar av landet och samtidigt härmed gjordes en snabbinventering med hänsyn till utgivandet av de dåvarande geologiska och ekonomiska kartorna.

År 1937 kom inventeringsarbetet in i ett nytt avgörande skede. Då beslöt nämligen riksdagen, att alla fasta fornlämningar skulle markeras på den nya ekonomiska kartan över Sverige i skala 1:10000, utgiven av rikets allmänna kartverk. Genom inventeringsarbetet, som nu har pågått i 25 år, har ca 400 000 ovan mark synliga fornlämningar, fördelade på omkring 40 000 platser, markerats på ekonomiska kartan.

Riksantikvarieämbetet och *lantmäteristyrelsen* är eniga om att den ekonomiska kartan f. n. erbjuder den bästa möjligheten att sprida kännedom om befintliga fornlämningar. *Lantmäteristyrelsen* finner det härvid särskilt värdefullt att genom kartan ortsbefolkningens uppmärksamhet i allt större utsträckning fästes på fornlämningarna. *Riksantikvarieämbetet* anser att såväl de kulturvårdande myndigheternas som allmänhetens intressen väsentligt skulle gagnas, om ämbetets förteckning över de på kartan markerade fornlämningarna tryckes och skickas ut i länen.

Beträffande de i motionerna förordade anteckningarna erinrar *riksantikvarieämbetet* om att frågan rörande sådana anteckningar diskuterats vid förarbetena till fornminneslagen men fått förfalla, enär erforderligt kartmaterial då saknades. Ämbetet finner att detta hinder undanröjts genom tillkomsten av den ekonomiska kartan. Det framhålles vidare att markägare i regel utan ersättning måste tåla den inskränkning i dispositionsrätten över sin fastighet som en därå befintlig fast fornlämning medför. Ämbetet anser att det därför skulle vara av största betydelse om de ifrågasatta anteckningarna kunde göras. Härigenom skulle enligt ämbetets mening jämväl undanröjas den olägenhet som innefattas i kravet att en markägare skall kunna känna igen eller skaffa sig kunskap om eventuella fornlämningar på sina ägor.

Lantmäteristyrelsen tar till en början upp spørsmålet var de diskuterade anteckningarna lämpligen kunde ske och finner fastighetsregistret — varmed i detta sammanhang förstås såväl jordregister som fastighetsregister för stad — utgöra det närmaste alternativet till fastighetsboken. Styrelsen erinrar om att beslut enligt 3 och 4 §§ fornminneslagen antecknas i fastighetsregistret samt upplyser i anslutning därtill att sådana beslut enligt vad styrelsen erfarit endast meddelats i ett 80-tal fall. Med hänsyn jämväl till att i fastighetsregister också antecknas andra förhållanden som inskränker jordägarens dispositionsmöjligheter — t. ex. byggnadsplan som berör fastigheten — kan det enligt styrelsen ifrågasättas, om inte de av motionärerna förordade anteckningarna borde göras i fastighetsregistret. Anteckning i fastighetsbok anses dock medföra något större publikationseffekt. Det framhålles också att fastighetsregisteranteckningar skall ajourhållas i takt med ändringarna i fastighetsindelningen, vilket med gällande bestämmelser endast i begränsad omfattning skulle bli fallet vid anteckning i fastighetsbok.

Styrelsen erinrar tillika om att arbetsbelastningen inom inskrivningsväsendet i många fall är så oroande att nya arbetsuppgifter om möjligt torde böra undvikas.

Lantmäteristyrelsen konstaterar därefter att till grund för de begärda anteckningarna måste ligga en förteckning över de fastigheter, på vilka fasta fornlämningar finnes. I fråga om sådana delar av riket, som omfattas av den nya ekonomiska kartan, gäller enligt styrelsen att fornlämningarna redovisas på kartan under medverkan av riksantikvarieämbetet. Det kan tämligen lätt fastställas, på vilka fastigheter de sålunda redovisade fornlämningarna är belägna, och styrelsen finner därför möjlighet föreligga att upprätta en förteckning fastighetsvis över fornlämningarna. Styrelsen understryker emellertid att det arbete som föranledes såväl av nämnda förteckning som av anteckningarna i fastighetsregister eller fastighetsbok skulle bli mycket omfattande på grund av det stora antalet fornlämningar. Styrelsen, som alltså finner den ekonomiska kartan utgöra den bästa upplysningskällan i förevarande hänseende, anför sammanfattningsvis att inom de sålunda kartlagda landsdelarna nyttan av de förordade anteckningarna ej kan förväntas motsvara kostnaderna för deras åstadkommande. Styrelsen fortsätter.

Om den ekonomiska kartan icke är färdigställd får visserligen värdet av de tilltänkta anteckningarna anses vara större. Samtidigt måste emellertid konstateras att det föreligger mycket stora svårigheter att upprätta den förteckning över de fasta fornlämningarna som skulle ligga till grund för anteckningarna. Enligt upplysning under hand från riksantikvarieämbetet finnes nämligen för de delar av landet, där ämbetet icke medverkat vid tillkomsten av den ekonomiska kartan, endast äldre inventeringar av varierande kvalitet och med sådan redovisning, att fastighetsbeteckningarna regelmässigt icke kunna erhållas därur. Detta skulle innebära att man för att åstadkomma förteckningen skulle behöva utföra dels fältinventeringar av de fasta fornlämningarna, dels fastighetsutredningar, varvid båda momenten, när sådana fornlämningar kunde antagas förekomma, bleve av ungefär samma omfattning som vid framställningen av den ekonomiska kartan. Det bör härvid framhållas att fastighetsutredningarna är det mest kostnadskrävande momentet vid denna framställning.

Utskottet

Fornminneslagens bestämmelser till skydd för fast fornlämning innebär såsom motionärerna påpekat vissa inskränkningar i förfoganderätten över fast egendom. Sålunda gäller bland annat straffsanktionerat förbud att utan riksantikvariens tillstånd rubba, förändra eller borttaga fast fornlämning. Sådant tillstånd kan meddelas, om fornlämningen befinnes medföra hinder eller olägenhet som ej står i rimligt förhållande till dess betydelse. Ersättning för intrång till följd av fornlämningens bibehållande utgår dock endast om tillstånd vägrats att borttaga fast fornlämning, som dels varit helt okänd och utan synligt märke ovan jord och dels vållar sökanden betydande

hinder eller olägenhet. Det är därför såsom motionärerna funnit angeläget, att den som exempelvis överväger att köpa eller arrendera en fastighet såvitt möjligt erhåller fullständig kännedom om eventuella på fastigheten befintliga fasta fornlämningar. I detta syfte hemställer motionärerna om utredning rörande möjligheterna att lämna upplysning i nämnda hänseende genom anteckning i fastighetsbok eller på annat lämpligt sätt.

I fastighetsbok redovisas enligt gällande rätt, förutom egentliga lagfarts- och inteckningsärenden, åtskilliga uppgifter angående rättsförhållanden av främst ekonomisk art. Fastighetsböckerna föres emellertid ej på ett sådant sätt att på grundval därav kan vinnas närmare kännedom om markens beskaffenhet eller fastighetens gränser. Anteckning i fastighetsbok om fast fornlämning kan följaktligen knappast utformas så att lokalisering inom fastigheten av varje särskild fornlämning möjliggöres. Vid ändrad fastighetsindelning skulle således genom särskild utredning få visas, huru de i fastighetsboken antecknade fornlämningarna skulle fördelas på de nybildade fastigheterna.

Såsom lantmäteristyrelsen framhållit, utgör anteckning i fastighetsregister ett tänkbart alternativ till motionärernas förslag. I sådant register skall redan enligt gällande bestämmelser antecknas beslut enligt fornminneslagen, varigenom länsstyrelse fastställt gränser för område, som inrymmer fast fornlämning, eller meddelat föreskrift till bevarande av fornlämnings helgd. Vidare antecknas i fastighetsregister vissa andra förhållanden som reglerar dispositionsrätten över fastighet, exempelvis byggnadsplan som berör fastigheten.

På sätt lantmäteristyrelsen närmare utvecklat är det emellertid förenat med stora svårigheter och kostnader att få till stånd en tillfredsställande redovisning av nu angivet slag. De ifrågasatta anteckningarna måste sålunda — vilket alternativ som än väljes — grundas på en fastighetsvis upprättad förteckning över befintliga fasta fornlämningar. Utskottet delar styrelsens uppfattning att såväl detta arbete som den efterföljande registreringen i fastighetsbok eller fastighetsregister måste bli mycket omfattande på grund av det stora antalet fornlämningar.

I likhet med remissinstanserna finner utskottet att den nya ekonomiska kartan — varå under riksantikvarieämbetets medverkan hittills cirka 400 000 fornlämningar markerats — utgör den bästa upplysningskälla i förevarande hänseende som för närvarande står till buds. Denna karta täcker redan stora delar av Götaland och Svealand samt vissa områden i Norrland och torde inom överskådlig tid föreligga beträffande alla delar av landet, där fasta fornlämningar mera allmänt förekommer. Såsom lantmäteristyrelsen funnit kan inom de sålunda kartlagda landsdelarna nyttan av de förordade anteckningarna ej väntas motsvara kostnaderna för deras åstadkommande. Styrelsen har vidare uppgivit att där den ekonomiska kartan ej föreligger det för anteckningarna grundläggande arbetet blir av huvudsakligen samma omfattning som vid kartans framställning. Mot bakgrund av det sagda ansluter sig utskottet till lantmäteristyrelsens uppfattning att motionernas syfte bäst till-

godoses, om tillgängliga resurser koncentreras på arbetet med den nya ekonomiska kartan. Ytterligare fördelar synes härvidlag stå att vinna, därest i enlighet med riksantikvarieämbetets önskemål ämbetets förteckning över de på kartan markerade fornlämningarna ges en mera allmän spridning.

Såsom framgår av den tidigare redogörelsen har 1960 års riksdag — under hänvisning bland annat till att vissa beslut enligt fornminneslagen antecknas i fastighetsregister — funnit översyn påkallad rörande principerna för registrering av sådana av myndighet meddelade beslut som inskränker ägares rätt att förfoga över sin fastighet. Det har härvid ansetts att sådana beslut i rimlig omfattning borde kunna utläsas ur sådana källor som fastighetsregister och fastighetsbok. Riksdagen uttalade jämväl som sin mening att det berörda spörsmålet borde upptagas av 1954 års fastighetsbildningskommitté vid dess översyn av bestämmelserna om fastighetsregister samt att frågan torde kunna komma att beaktas vid utformandet av de bestämmelser angående inskrivningsförfarandet som kunde föranledas av lagberedningens förslag till ny jordabalk. Vissa härmed sammanhängande spörsmål överväges för närvarande inom jordabalksutredningen. Utskottet finner det således kunna förutsättas att de av motionärerna berörda spörsmålen i viss mån kommer att uppmärksammas i samband med pågående utredningsarbete. Det bör emellertid påpekas att fornminneslagens förbudsregler till stor del gäller oberoende av myndighets beslut samt att skydd mot de olägenheter som kan vållas av att tidigare okänd fornlämning påträffas icke kan tillskapas enligt de av motionärerna angivna grunderna. Som tidigare framhållits erbjuder likväl lagen i sistnämnda hänseende vissa möjligheter till ersättning.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att förevarande motioner, I: 455 och II: 551, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 17 april 1963

På tredje lagutskottets vägnar:

ERIK ALEXANDERSON

Vid detta ärendes behandling har närvarit:

från första kammaren: herrar Alexanderson, Lindahl, Göran Karlsson, Ebbe Ohlsson*, Kristiansson, Knut Johansson, Georg Carlsson och Åkesson;

från andra kammaren: herrar Johansson i Torp, Nyberg, Sundelin*, Svanberg, Mattsson, Hammarberg, Tobé och Wennerfors.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.